

ERİŞİLEBİLİR HER ŞEY!

Otizmli Birey Yakınlarının Sosyal Hayattaki Erişilebilirlik Deneyimleri Raporu

Bu rapor "Erişilebilir Her Şey" tarafından
hazırlanmıştır.

MAYIS 2025

İçindekiler

1. Giriş: Araştırmanın Kapsam ve Amacı	3
2. Yöntem: Veri Toplama ve Analiz Süreci.....	4
2.1. Veri Toplama	4
2.1.1 Anonimite ve Gizlilik	4
2.2 Veri Analizi	4
3. Bulgular	5
3.1. Demografik Bilgiler	5
3.2 Genel Sosyal Yaşam Deneyimi.....	7
3.3 AVM Deneyimi	9
3.4 Otel Deneyimi	11
3.5 Performans Sanatları Mekanları Deneyimi	13
3.6 Kafe ve Restoran Deneyimi	15
3.7 Olası Erişilebilirlik Çözümleri.....	17
4. Sonuç	18
Referanslar.....	19

1. Giriş: Araştırmanın Kapsam ve Amacı

Erişilebilirlik her engellenen birey için bir insan hakkıdır. Fiziksel, dijital ve iletişimsel erişilebilirlik düzenlemesi engellenen bireylerin sosyal hayata ve iş hayatına aktif katılımı için vazgeçilmezdir. Erişilebilir Her Şey, erişilebilirliği birlikte çalıştığı kurum, mekan veya hizmet özelinde engellenen bireylerin deneyimleri üzerinden anlamak ve yeniden tasarlamak üzerine çalışır.

Araştırmamızın amaçları şöyle sıralanabilir:

- Otizmli birey yakınlarının sosyal hayattaki deneyimlerine 1) AVM 2) Otel 3) Performans Sanatları Mekanları 4) Kafe ve Restoran mekanları üzerinden anlamaya çalışmak,
- Otizmli birey yakınlarının sosyal hayattaki deneyimlerini iyileştirmeye yönelik önerilerde bulunmak.

Otizmli bireyler ve yakınlarına erişilebilir bir sosyal hayat deneyimi sunmak için atılan bu adımın, Türkiye’de sosyal alanların kapsayıcılığı tartışmaya dair önemli bir alan açacağına inanıyoruz. Elinizdeki araştırma otizmli birey yakınlarına odaklanıyor olsa da, çalışmamızın ikinci aşamasında otizmli bireylerin kendilerine odaklanmak üzere bir yöntem izleneceğinin altını çizmek isteriz.

2. Yöntem: Veri Toplama ve Analiz Süreci

Bu bölümde, araştırma sürecinin yöntemine dair detaylı bilgileri bulabilirsiniz.

2.1. Veri Toplama

Otizimli birey ve yakınların erişimine açık anket, iki hafta boyunca sürmüş ve “Kartopu Örnekleme Metodolojisi” (Parker ve ark.) ile otizimli birey ve yakınlarına mesaj yoluyla iletilmiştir. Katılımcılar için anketi tamamlamak yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Anketi **100 katılımcı** doldurmuştur.

2.1.1 Anonimite ve Gizlilik

Ankette, katılımcıların isim ve soyisimleri dahil edilmemiş, katılımlarına onay vermelerinin ardından demografik olarak yaşadıkları şehir, otizimli bireyler için yaş ve cinsiyet, yakınları içinse yakını oldukları otizimli bireyin yaşı ve cinsiyeti sorulmuştur.

2.2 Veri Analizi

Anket yanıtları “*Tematik Analiz*” (Braun ve Clarke, 2012) yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analizin ortaya koyduğu veriler, aşağıda paylaşılmıştır.

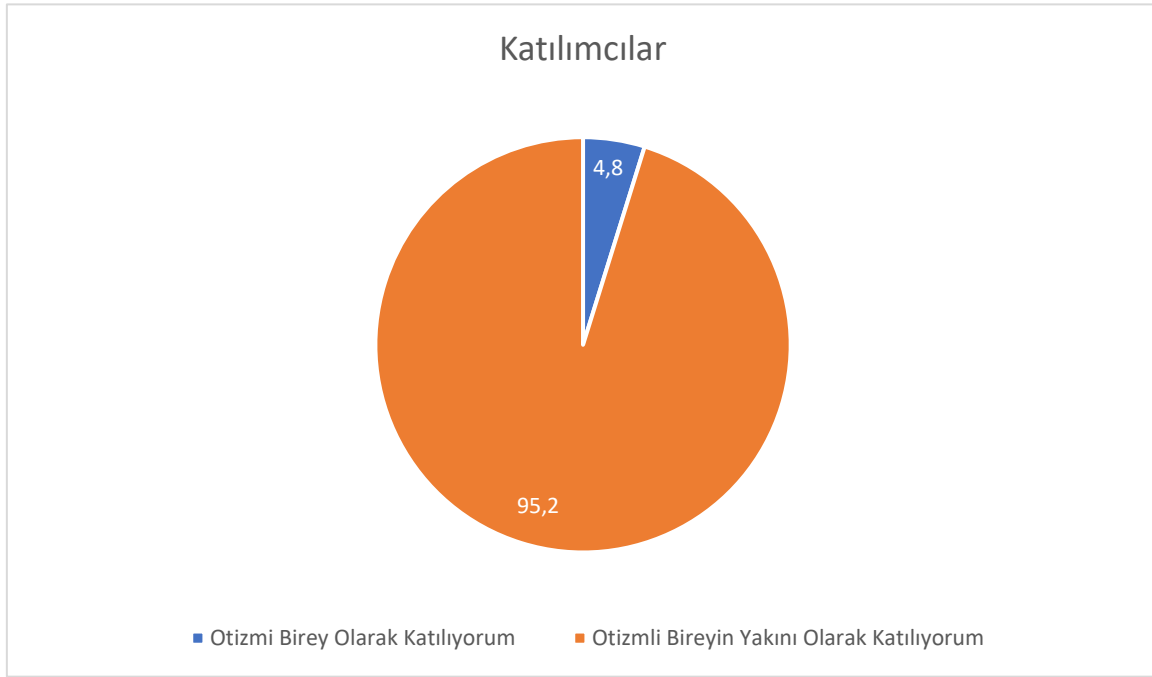

3. Bulgular

Bu bölümde bulgularımızı 1) demografik bilgiler 2) sosyal yaşam deneyimi 3) AVM erişilebilirliği 4) otel erişilebilirliği 5) performans sanatları mekanlarının erişilebilirliği 6) kafe ve restoran erişilebilirliği 7) olası erişilebilirlik çözümleri şeklinde sınıflandırılmış şekilde bulabilirsiniz.

3.1. Demografik Bilgiler

Ankete, 5 otizmlı birey, 100 otizmlı birey yakını katılmıştır (bkz. Grafik 1.). Ancak, 5 otizmlı bireyin anketin devam sorularını doldurmadığını ve raporda sunulan verilerin yalnızca otizmlı birey yakınlarının deneyimlerini gösterdiğini belirtmek isteriz (100 kişi).

Grafik 1. Otizmlı birey ve yakınlarının katılım dağılımı

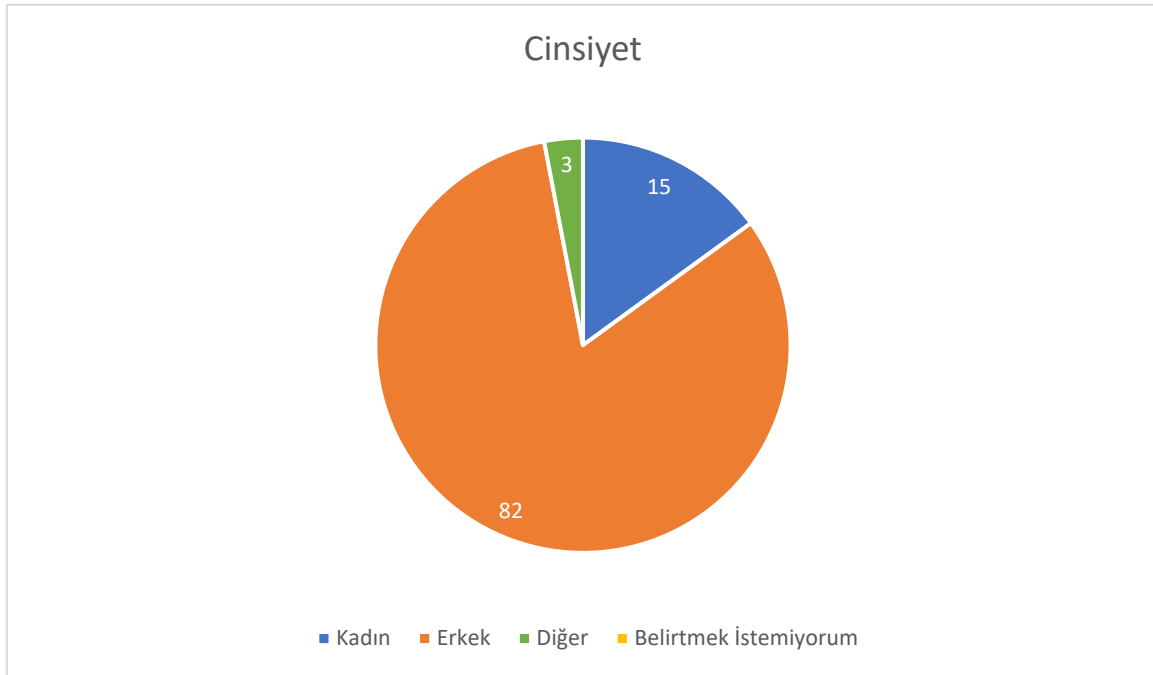
Yaş dağılımı: Katılımcıların yaş aralığını Tablo 1.'de detaylı olarak bulabilirsiniz. Anket katılımcılarının yakını oldukları otizmlı bireylerin çoğunluğunun 5-8 yaş arasındaki otizmlı çocuklar oluşturmuştur.

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı
0-3 yaş	6
5-8 yaş	57
8-12 yaş	24
12-16 yaş	5
16+ yaş	1

Tablo 1. Katılımcı yaş dağılımı

Cinsiyet Dağılımı: Katılımcıların yakını oldukları otizmli bireylerin cinsiyet dağılımını Grafik 2.'de bulabilirsiniz. Cinsiyet bilgisini belirtmek istemeyen 5 katılımcı dışında çoğunluğu (%82) erkek bireylerin oluşturduğunu belirtebiliriz.

Grafik 2.: Katılımcı cinsiyet dağılımı

Şehir Dağılımı: Ankette, katılımcıların yakını oldukları otizmli bireylerin ikamet ettikleri şehirler Türkiye'den 33 şehir ve yurt dışından 3

şehir olmak üzere Türkiye'nin farklı bölgelerinden dağılım göstermiştir (bkz Tablo 2.).

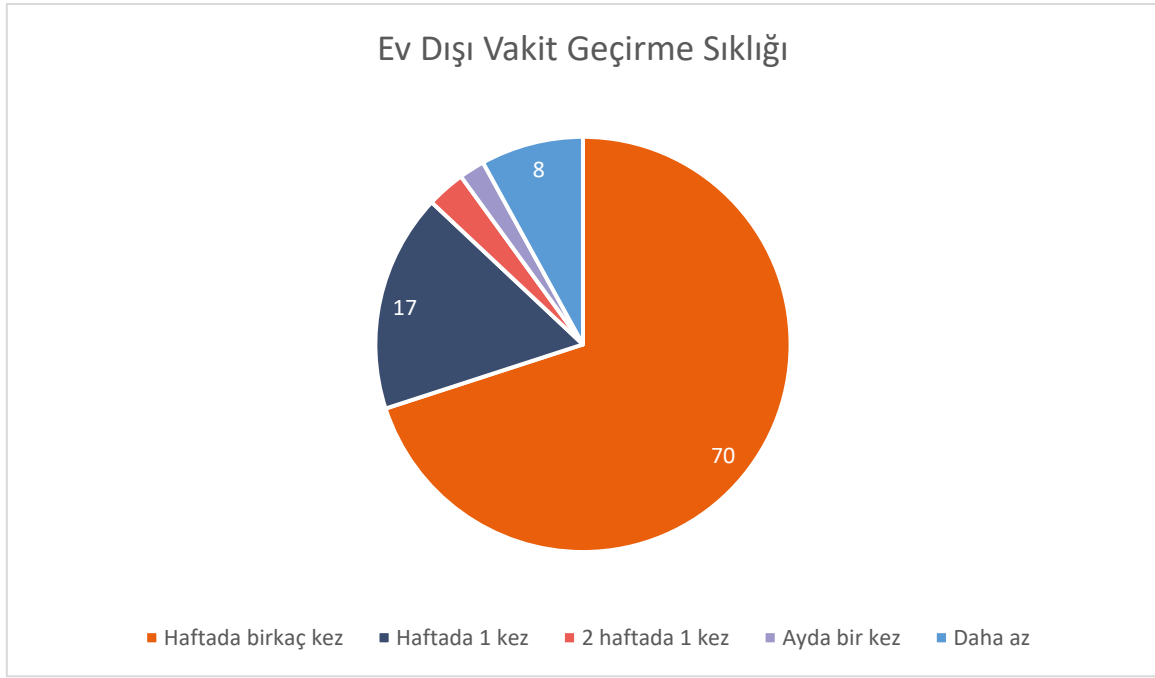
Bölge	Katılımcı Sayısı
Marmara	39
Ege	15
Akdeniz	9
İç Anadolu	11
Karadeniz	7
Doğu Anadolu	1
Güneydoğu Anadolu	6
Yurt Dışı	3

Tablo 2. Katılımcı bölge dağılımı

3.2 Genel Sosyal Yaşam Deneyimi

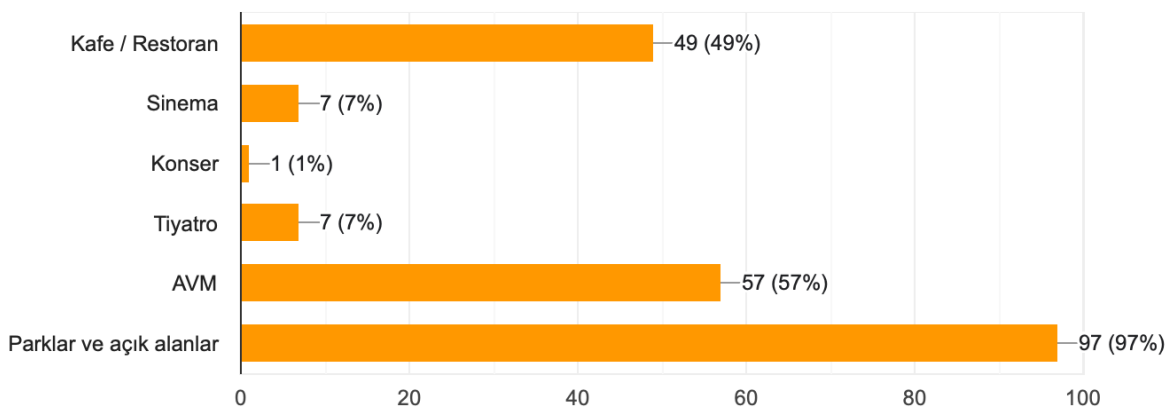
Katılımcılarımıza haftada kaç kez ev dışında vakit geçirdiklerini sorduğumuzda, Grafik 3'te de görüldüğü üzere, çoğunluk (%70) haftada birkaç kez olduğunu söylemiş, bunu %17 ile haftada bir kez takip etmiştir. Bu durum, sosyal alanlarda yaşanabilecek olası olumsuz deneyimlere rağmen katılımcılarımızın ev dışında oldukça sık vakit geçirdiğini göstermektedir.

Grafik 3.: Ev dışı vakit geçirme sıklığı

Katılımcılar, ev dışında vakit geçirmek için nereleri tercih ediyorsunuz diye sorduğumuzda, parklar ve açık alanlar öne çıkmıştır. Bunu AVM'ler ve devamında kafe ve restoranlar takip etmiştir. Konser, sinema ve tiyatro alanlarının oldukça az tercih edilmesi dikkat çekicidir (bkz. Grafik 4).

Grafik 4.: Vakit geçirilen mekanlar

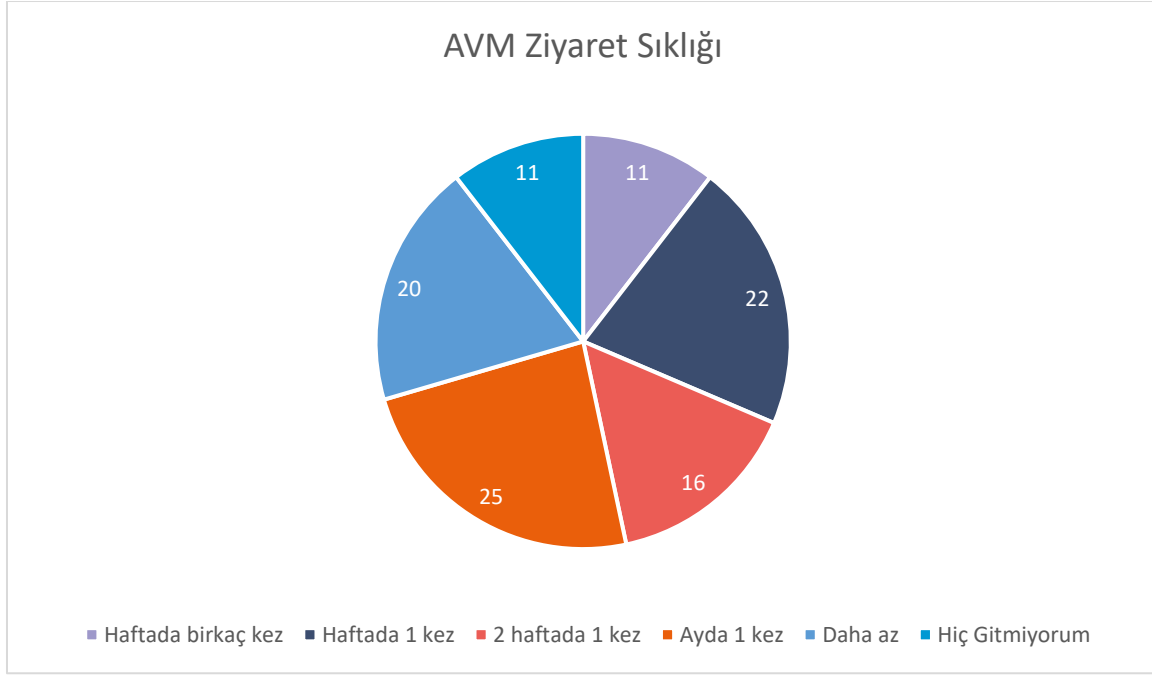

Otizimli yakınınızla ev dışında vakit geçirirken en çok nelerden rahatsız oluyorsunuz sorusuna cevaben, katılımcılar en çok (%66) gidilen yerdeki kişilerin davranış ve bakışlarından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu cevabi kalabalık (%60), gürültü (%43) ve ışık (%12) cevapları takip etmiştir. Burada, sosyal etkenlerin mekanın fiziksel özelliklerinden çok daha fazla etkili olduğu görülmüştür.

3.3 AVM Deneyimi

Verilerimiz, otizimli birey yakınlarının otizimli yakınları ile birlikte AVM'leri sıklıkla ziyaret ettiklerini göstermiştir (bkz: Grafik 5.). AVM'lerde karşılaşılan zorluklara baktığımızda, yakınların yarıdan fazlası (%52), AVM'lerdeki yüksek ses, yoğun ışık veya kalabalık gibi faktörler otizimli yakınımı duyuşal hassasiyetlerinden dolayı rahatsız ettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, AVM'lerde sessiz alanların bulunmaması (%57), otizimli bireyler için sessiz saatlerin ayrılmış olmaması (%67) ve asansörler, yürüyen merdivenler ve tuvaletlerin otizimli bireylerin kullanımına uygun olmaması (%56) gibi faktörler otizimli birey ve yakınlarının deneyimlerini olumsuz etkilemiştir.

Grafik 5.: AVM ziyaret sıklığı

Bunun yanı sıra, AVM’lerde çalışan personel (güvenlik, danışma, mağaza çalışanları) otizmli bireylerin ve ailelerinin ihtiyaçlarına karşı bilgisiz ve duyarsız olması (%67), diğer AVM ziyaretçilerinin olumsuz tepkileri (%53) sebebiyle de zorlandıklarını ifade etmiş ve buna bir çözüm olarak AVM’deki çalışanların otizm farkındalık eğitimi alması gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir (%89). Sonuç olarak otizmli birey yakınlarının çoğunluğu, tüm sorunlar için çözüm geliştiren AVM’yi tercih edeceklerinin de altını çizmişlerdir (%92).

Yaşanılan bu deneyimlere daha spesifik örnekler vermek gerekirse, AVM çalışanlarının otizmli bireylerin ihtiyaç ve davranışlarına yönelik bilgisiz olmasının altı otizmli bireylerin yakınları tarafından çizildi:

"Yürüyen merdivenlere karşı aşırı ilgisi olan otizmli çocuğumu sevinmesi amacıyla birkaç kez bu merdivenlerden indirip çıkardığımda AVM görevlisi tarafından merdiveni meşgul etmememiz konusunda sert bir şekilde uyarı yapıldı."

Bunun yanı sıra, fiziksel AVM'lerdeki fiziksel özelliklerin uygun olmamasının ve sessiz alanların ya da sessiz zaman dilimlerinin de altı çizildi:

"Mağazalardaki müzik sesi yüksek olduğunda ve kalabalık olduğunda daha fazla sorun yaşıyabiliyoruz bu nedenle daha sakin olan zaman dilimleri tercih ediyor ve çoğunlukla bir sorun yaşamıyorum... Ama otistik bireylere daha duyarlı mekanlar sağlanması ve farkındalığın artması konusunda tüm ebeveynlerle hemfikirim."

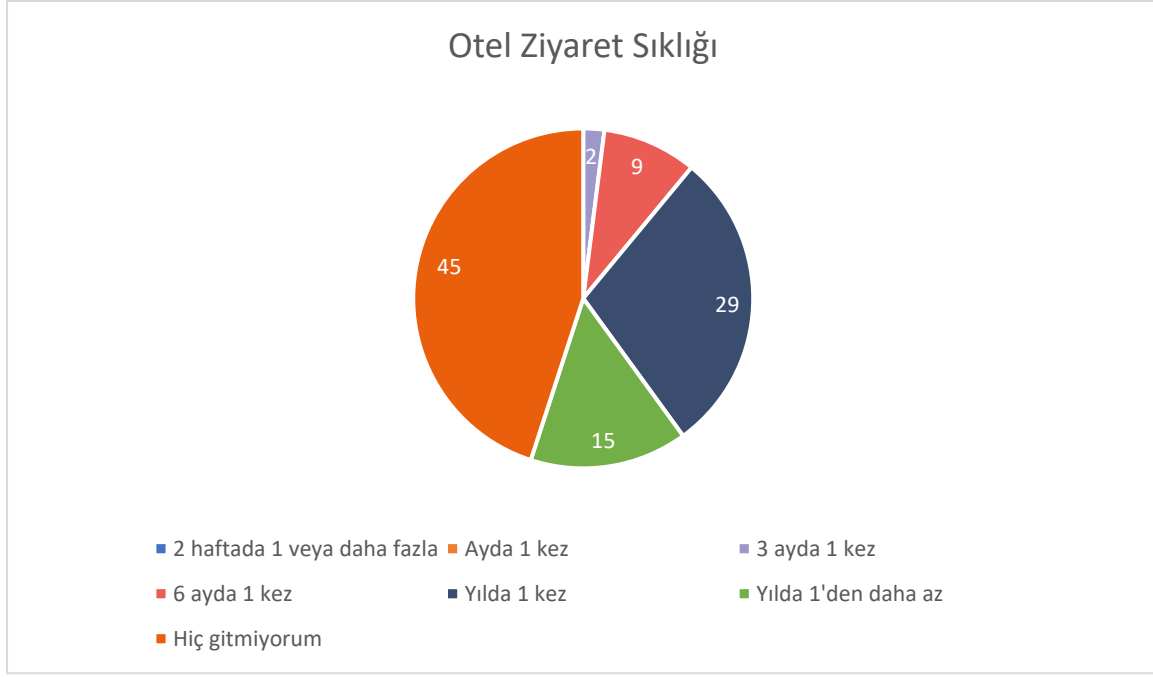
Yukarıda da altını çizdiğimiz üzere, diğer AVM ziyaretçilerinin bakış ve yorumları zaman zaman otizmli birey yakınları için olumsuz deneyimlere sebebiyet verse de, olumlu deneyimlerin de olduğunu belirtmek isteriz:

"Oğlum başkasının masasına gitmişti hiç kötü bir tepki vermedikleri için mutlu olmuştum, beraber yemek yediler."

3.4 Otel Deneyimi

Verilerimiz, otizmli birey yakınlarının otizmli yakınları ile birlikte otelleri çoğunlukla (%45) ziyaret etmediklerini veya yılda bir kez ziyaret ettiklerini (%29) göstermiştir (bkz: Grafik 6.). Otellerin fiziksel özelliklerinin de otizmli birey ve ailelerinin deneyimlerinde önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Örneğin, otellerde yüksek ses, yoğun ışık veya kalabalık gibi faktörler otizmli bireyleri rahatsız edebildiği (%61), otellerin çocuk oyun alanlarının, otizmli çocukların ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmediği (%73), otellerde otizmli bireyler için erişilebilir aktiviteler düzenlenmediği (%82) gibi deneyimler öne çıkmıştır.

Grafik 6: Otel ziyaret sıklığı

Bunun yanı sıra, otizmlili birey yakınları otellerin güvenlik personeli, otizmlili bireylerin kaybolma ihtimaline karşı nasıl bir prosedür izleyeceğini bilmediğini düşünmekte (%71), resepsiyon görevlileri ve servis personelleri otizmlili bireylerin özel ihtiyaçları hakkında duyarlı değildir ve bilgili olmadığını belirtmektedir (%67). Buna çözüm olarak, otel yönetimi ve ekiplerinin otizm farkındalığını artırmak ve erişilebilirliği geliştirmek için eğitim alması gerektiğini düşünen yakınlar (%87), bu çözümün uygulandığı otelleri tercih edeceklerinin de altını çizmiştir (%90).

Örnek vermek gerekirse, aileler özellikle çocuk oyun alanlarının yetersizliğinin ve çalışanların bilgisizliğinin altını çizdi:

"Oğlum burada hiç oyuncak yok ki, trambolin bile yok dediğinde 'Ama oğlunuz konuşabiliyor' demişti çalışan. O kadar ki bilgi sahibi değiller otizm hakkında. Regüle olabilecekler, hassasiyetlerini giderebilecekleri, duyuşsal ihtiyacı karşılamada salıncak, trambolin, vücut farkındalığı için araçlara ihtiyaç duyduk ama yoktu."

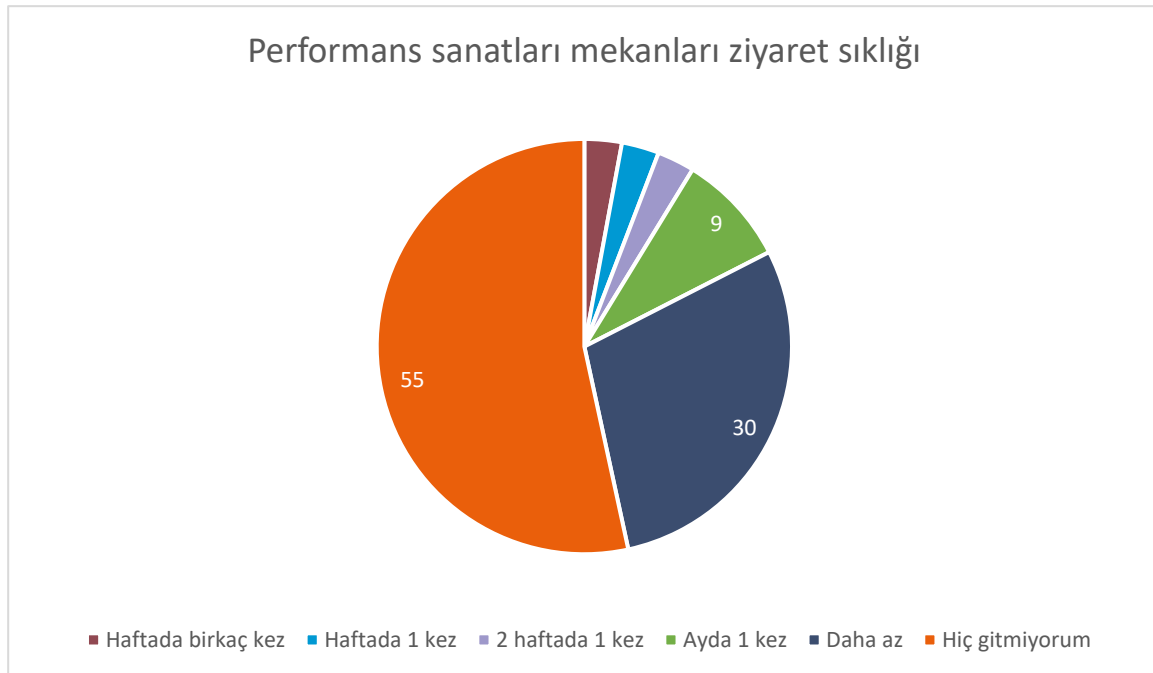
Bunun yanı sıra, otellerdeki diğer ziyaretçilerin yaklaşımları da deneyim açısından belirleyiciydi:

"Bakışlar bile yeterli olabiliyor rahatsız hissetmeye. Zaten zor durumdasın, bir de burada ne işin var gibi hissettiren bakışlar hiç yardımcı olmuyor."

Otel deneyimine dair hiçbir olumlu deneyimin paylaşılmadığının da altını çizmek isteriz.

3.5 Performans Sanatları Mekanları Deneyimi

Otel deneyimine benzer şekilde, bulgularımız performans sanatları mekanlarının da otizmli birey yakınları tarafından tercih edilmediğini (%55) göstermiştir. Performans sanatları mekanlarının fiziksel özellikleri, örneğin mekanlardaki yüksek ses, yoğun ışık veya kalabalık gibi faktörlerin (%67) ve sessiz gösterimler veya otizmli bireyler için erişilebilir seanslar olmamasının (%74) otizmli birey yakınlarının deneyimlerini olumsuz etkilediği ve ziyaret tercihlerini belirlediği görülmüştür.

Grafik 7.: Performans sanatları mekanları ziyaret sıklığı

Buna ek olarak, hem performans sanatları mekan çalışanlarının otizimli ziyaretçilerin erişilebilirlik ihtiyaçlarına ve davranışlarına hazırlıklı olmaması (%78), otizimli bireylerin kaybolma veya kriz anlarında nasıl bir prosedür izleyeceklerini bilmemeleri (%78) ve diğer ziyaretçilerin otizimli bireylerin tepkilerine karşı anlayışlı olmaması (%77) da burada oldukça belirleyici faktörler olarak öne çıkmıştır. Bu sorunlara karşı çözüm geliştiren performans sanatları mekanlarının tercih sebebi olacağının da altı çizilmiştir (%89).

Bu deneyimleri detaylandırmak gerekirse, mekanların fiziksel özellikleri ve fiziksel düzenlemeler ön plana çıktı:

"Sevdiğimiz bi çocuk gösterisini çok çok çok yüksek ses ve yanlış yere konumlandırılmış hoparlör (ses sistemi) nedeniyle izleyemedik."

Burada, mekan çalışanlarının anlayış göstermemesinin de olumsuz bir deneyim olarak öne çıktığı görüldü:

"Oğlum heyecanlandı ve biraz yüksek sesle güldü müziğe oturduğu yerden dansla eşlik etti. Yerimiz önde engelli koltuğu idi, sahnedekilerin direkt göreceği bir yerde değildi... ama bizden salondan çıkmanızı istediler, tabi ki çıkmadım ve itiraz ettim."

Burada, yakınların çeşitli çözümler geliştirdiğinin de altını çizmek isteriz:

"Başka bir sinema salonunda görevliyle gösteri esnasında olabilecekler hakkında konuştuk, sorun olmayacağını belirtti ama daha rahat etmek için belirli bir saat belirleyip o saatte filmi tek başımıza izledik."

Son olarak, olumlu deneyimlerin de olduğunu belirtmek isteriz:

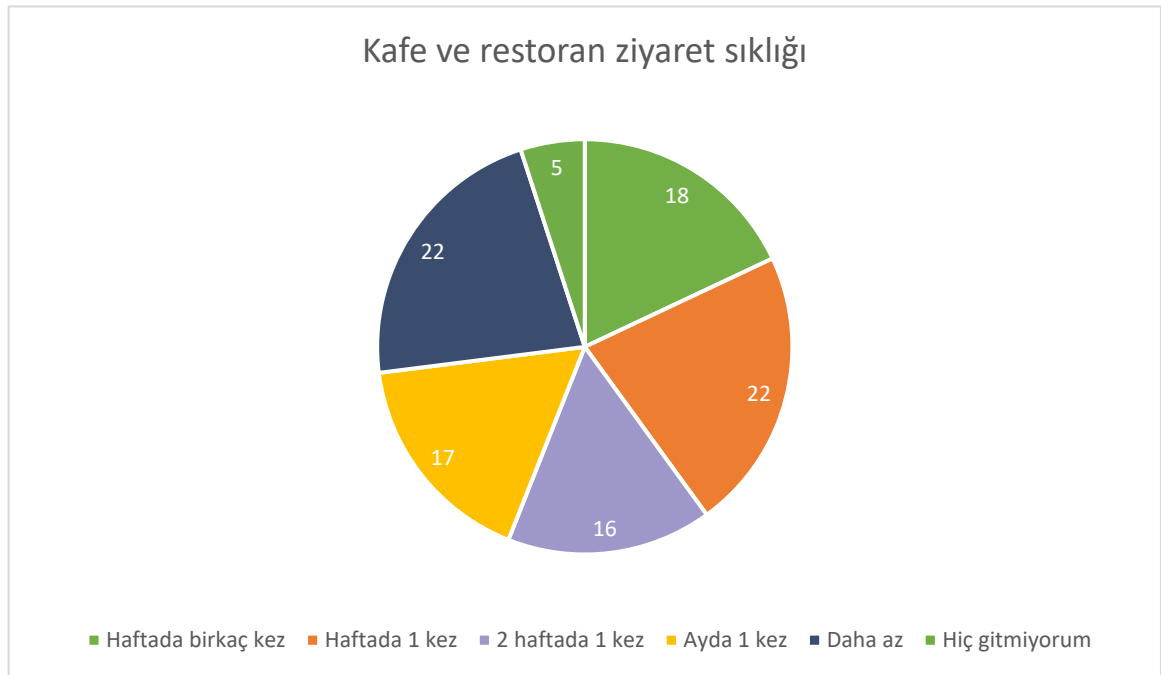

"Sıkça tercih ettiğimiz bir yerde ,yeni gelen personelden çok memnun kalmıştık. Oğlum o an yükselen sestən rahatsız olmuştu ve öfkelenđi. Çalışan hemen durumu oyuna çevirdi, gelip bizzat oğlumla ilgilendi hem de kimseye aldırış etmeden."

3.6 Kafe ve Restoran Deneyimi

AVM deneyimine benzer olarak, otizimli birey yakınlarının kafe ve restoran ziyaretleri haftada birkaç kez (%22) ve haftada bir kez (%22) olmak üzere oldukça sıktır (bkz. Grafik 8).

Verilerimizde, kafe ve restoranların fiziksel özellikleri (yüksek ses, yoğun ışık veya kalabalık gibi faktörler, %58), otizimli bireylerin kendini güvende hissedebileceği bir bekleme/dinlenme alanı olmaması (%79) gibi faktörler öne çıkmıştır.

Grafik 8.: Kafe ve restoran ziyaret sıklığı

Sosyal tarafta da, kafe/restoranlarda çalışan personel (garsonlar, kasiyerler, yöneticiler) otizmlili bireylerin ve yakınlarının ihtiyaçları hakkında bilgili ve duyarlı olmaması (%72), çalışanların otizmlili bireylerin kaybolma ihtimaline karşı bilinçli ve duyarlı olmaması (%84), kafe/restoran ziyaretçilerinin, otizmlili yakınımın farklı tepkilerine karşı genellikle anlayışlı olmaması (%71) gibi konular öne çıkmıştır. Kafe/restoranlarda çalışan personelin otizm farkındalık eğitimi alması gerektiğini düşünen kişilerin oranı ise %92'dir. Bunun yanı sıra, bu sorunlara çözüm geliştiren kafe ve restoranları tercih edeceğini söyleyen katılımcılarımız ise %87'dir.

Bu deneyimlere daha yakından bakmak gerekirse, diğer misafirlerin yaklaşımı ve görevlilerin bilgisizliğinin öne çıktığını görmek mümkün:

"Genelde en çok yaşadığımız sorun hem çalışanlar hem de diğer misafirlerin bakışları ve tepkileri oluyor. Kafeler bu sorunu en az yaşadığımız yerler olabilir. Fakat özellikle kafe ve restoranlar giriş çıkışı kolay olan mekanlar olması ve kapıda herhangi bir görevli olmaması sebebiyle güvenlik açısından, yani çocuğun aniden dışarı çıkması kolay olduğundan, tedirgin şekilde oturuyoruz."

Benzer şekilde, otizmlili birey yakınları kendi buldukları çözümlerin de altını çizdi:

"Bunun yanında bilinci çalışanlar olsa daha kolay yol alırız ve çocuklarımız kafe ve restoranlarda daha az sıkıntı yaşar diye düşünüyorum. Öncesinde tüm yapacağımız aktiviteler konusunda bilgilendiririm sonrasında belirsiz durum olmadığında daha sakin kaldığını gözlemliyorum çünkü."

Az da olsa, olumlu deneyimlerini paylaşan katılımcılarımız da vardı:

"Sahilde birkaç cafe var, ne zaman gitsek bize hep ilgili davranırlar, oğlumun daha rahat edeceği yerlerde oturmamıza olanak sağlarlar. "

3.7 Olası Erişilebilirlik Çözümleri

Anketimizin sonunda katılımcılarımıza, görünmez engeller için Ay Çiçeği Yaka Kartı, sensör hassasiyeti için erişilebilir çanta, uyarılardan arındırılmış sessiz odalar gibi uygulamaların faydalı olup olmadıkları ve tercih edilip edilmeyecekleri konusundaki fikirlerini sorduk.

Ay Çiçeği Yaka Kartı, diğer insanların görünmez engeli olan kişinin bir engeli olduğunu anlamasını ve buna uygun davranması amaçlar. Verilerimize göre, katılımcıların %76'sı bu uygulamanın faydalı olduğunu ve %87'si bu uygulamanın olduğu mekanları daha çok tercih edeceğini düşündüğünü paylaşmıştır. Ancak burada, bu uygulamanın ayrıştırıcı olabileceğinden endişe ettiğini belirten katılımcılarımız da vardır.

Sensör hassasiyeti olan bireyler için geliştirilmiş ve içerisinde ses azaltıcı kulaklık, ışıkları engelleyici gözlük, alternatif iletişim kartları ve stres alıcı oyuncakların olduğu çantalar tasarlanmıştır. Bu sayede, otizmlili bireylerin sosyal alanlarda daha rahat olması amaçlanmıştır. Verilerimize göre, katılımcıların %93'ü bu uygulamanın faydalı olduğunu ve %96'sı bu uygulamanın olduğu mekanları daha çok tercih edeceğini düşündüğünü paylaşmıştır. Burada, gözlük ve kulaklık gibi araçları bazı otizmlili bireylerin kullanmayı tercih etmediğini, bu nedenle bu uygulamanın işe yaramayabileceğini düşünen katılımcılarımız da vardır.

Çok fazla uyarının bulunduğu mekanlarda, otizmlili bireylerin rahatlaması adına uyarılardan arındırılmış sessiz odalar ayrılabilir. Bu odalar, fazla uyarandan olumsuz etkilenen otizmlili bireylerin sakinleşebilmesini ve regüle olabilmelerini amaçlamaktadır. Verilerimize göre, katılımcıların %90'ı bu uygulamanın faydalı olduğunu ve %92'si bu uygulamanın olduğu mekanları daha çok tercih edeceğini düşündüğünü paylaşmıştır.

4. Sonuç

Bu rapor, 100 katılımcı (otizmli birey yakını) ile gerçekleştirdiğimiz ve sosyal hayattaki deneyimlere AVM, otel, performans sanatları mekanları ve kafe/restoran üzerinden odaklanan anket çalışmamızın sonuçlarını raporlamaktadır. Anketimiz, katılımcıların cinsiyet, yaş ve lokasyon gibi demografik özellikleri bakımından oldukça çeşitli bir veri sunmuştur.

Verilerimiz, sosyal alanlarda yaşanabilecek olası olumsuz deneyimlere rağmen katılımcılarımızın ev dışında oldukça sık vakit geçirdiğini göstermiş, katılımcılarımızın daha çok park ve açık alanlar gibi fiziksel uyaranların az olduğu, kalabalık olmayan ve sosyal kuralların daha az belirleyici olduğu mekanları tercih ettiğini ortaya koymuştur. AVM, otel, performans sanatları mekanları ve kafe/restoran mekanlarının hepsi için fiziksel erişilebilirlik düzenlemeleri, erişilebilir aktivitelerin önemi, çalışanların ve ziyaretçilerin otizm konusunda farkındalık ve bilgilerinin eksikliği gibi konular ortak bir biçimde öne çıkmıştır.

Burada katılımcılarımız birçok çözüm yolu bulmuş olmalarının yanı sıra, özellikle mekanlardaki çalışanlara otizm ve erişilebilirlik alanında eğitim verilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu tarz düzenlemelerin, otizmli birey yakınlarının sosyal hayattaki deneyimlerini olumlu yönde etkileyeceği ve katılımcıların tercihlerini bu düzenlemeleri uygulayan mekanlar yönünde yapacağı da açık bir şekilde raporlanmıştır.

Bu raporun, görünür ve görünmez engeli olan bireyleri adil bir şekilde dahil eden erişilebilir sosyal hayat düzenlemelerine yönelik önemli bir adım olacağına inanıyoruz. Erişilebilir Her Şey olarak bir sonraki adımımızda, otizmli bireylerin kendilerini dahil edeceğimiz yöntemler ile araştırmamızı genişleteceğimizin haberini de mutlulukla vermek isteriz.

Referanslar

- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative research in sport, exercise and health*, 11 (4), 589-597.
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). Snowball sampling. *SAGE research methods foundations*.

